

Årsrapport

FORNVÅRD OCH LANDSKAPSVÅRD PÅ GOTLAND 2008

Fornvård och landskapsvård på Gotland står på tre ben: vård, information samt utbildningsinsatser.

VÅRD

Till vård räknas skötsel, underhåll och tillsyn, det senare kan ske via länsstyrelsen eller av fornlämningsfaddrar

På Gotland finns ca 40 000 kända fornlämningar. Sedan 1970-talet finns ett Fornvårdsprogram med utvalda miljöer, som framtagit fram av länsstyrelsen, museet och Riksantikvarieämbetet. Många av platserna i programmet har vårdats sedan dess. Under tidernas lopp har förutsättningar ändrats och för närvarande innehåller programmet 203 objekt. Av dessa vårdas 162 kontinuerligt, medan 41 platser står under regelbunden tillsyn och bevakning.

Fornvårdsprogrammets områden har genom sin tydlighet eller unicitet valts ut för att representera öns historia. De ska också tåla besök och ligga någorlunda lämpligt till. De sköts via bete eller manuell vård t ex genom arbetslag eller via avtal. Många av dem finns beskrivna i guideböckerna *Vägen till Kulturen* och *Se Gotland* och tillhör därmed öns mest besökta platser. De senare s k besöksplatserna är försedda med parkeringsplats, bänkbord, likartat utformad information mm. På flera ställen finns dessutom kulturstiggar och för två områden (Gervide i Sjonhem och Fjäle i Ala) finns rekonstruerade byggnader från järnålder respektive medeltid.

Utöver fornvårdsprogrammets platser får ytterligare drygt 400 områden på Gotland tillsyn genom fornlämningsfaddrar, som årligen skickar rapporter till länsstyrelsen om sina lämningars tillstånd.

Ett gravfält vid bygdegården mitt i Sanda sambälle håller på att röjas fram för att sedan betas..

Fornvårdslagets arbeten

Områden som inte kan skötas via årligt bete, måste röjas, gallras och markstädas av arbetslag. Arbetena görs efter ett för varje år uppgjort schema med genomgångar av undertecknad på plats. Även under 2008 har länsstyrelsen haft tillgång till två arbetslag - ett för norra Gotland under ledning av Olle Kahl och ett för södra Gotland med Bengt Jakobsson i spetsen. Arbetena följs upp och dokumenteras allteftersom de blir klara. Följande arbeten har utförts:

Norra fornvårdslaget:

Januari

- Väte Hassle: Nyupptäckt gravfält – röjning och bränning
- Sanda mitt i samhället vid bygdegården: Helt igenväxt gravfält, som efter trädborttagning och framröjning ska stängslas och därefter betas med lamm - röjning och bränning.

Februari

- Sanda Gravfältet vid bygdegården: Fortsatt arbete se ovan. Arbetet sker tillsammans med det södra fornvårdslaget.

Mars

- Sanda Gravfältet vid bygdegården: Fortsatt arbete tillsammans med det södra fornvårdslaget se ovan.
- Sjonhem Domarring intill allmän väg: Röjning och framtagning av den för ca 20 år sedan synliga domarringen, belägen alldeles intill allmän väg. På initiativ av hembygdsförening och markägare.
- Viklau/Björke: Viklaus fornborg: Röjning och eldning för bättre genomsikt i fornborgen. Fornborgen betas med lamm via avtal.
- Klinte Klintebys: Donners park i anslutning till Klintebys gård innehållande Donners grav – röjning och framtagning av den tidigare parken.

Donnerska parken före röjning med Klintebys gård, där Donner bodde i bakgrunden.

I parken ligger Donnerska gravan. Området är av allmänt intresse och ska tillgängliggöras.

April

- Klinte Klintebys: Fortsatt röjning och framtagning av den Donnerska parken.
- Klinte Tyskmerkerskans: Medeltida/1700-talsskans som även använts under 2:a världskriget. Skansen ligger söder om Klinte fiskeläge - underhållsröjning.
- Tofta Krokstade: Bronsåldersröse, skeppssättning och husgrunder på f d besöksplats (enligt Vägen till Kulturen) - underhållsröjning på område som betas via avtal.
- Ganthem Tomase/Hartviks: Fornborg - bränning av högar och underhållsröjning på fornborg, som betas via avtal.
- Othem Kviende: Fornborg - underhållsröjning av fornborg, som betas via avtal.
- Fleringe Hau: Bronsåldersröse och gravfält nära allmän väg och Hau gård – framröjning.
- Lärbro Norrvange: Bronsåldersröse och skeppssättningar. Fadderobjekt. Underhållsröjning
- Etelhem Bendesbacke: Fornborg – röjning av stig in till fornborgen.
- Lärbro Kaupungs: Röse - röjning av väg och stig in till röset, som är en besöksplats.

Maj

- Hall: Vägminne. - tillsyn och röjning av vägminnet med tillhörande lämningar
- Fole: Vägminne - röjning av vägminnet och fornlämningar i anslutning till detta.
- Lärbro Pavalds: Vägminne - tillsyn och röjning av vägminnet strandridare Ahlboms väg med tillhörande fornlämningar som röse, gravar och fornborg.
- Norrlanda: Ekeskogs fornborg med vägminne - tillsyn och röjning av vägminnet. Fornborgen betas.
- Rute: Ahlby Kvarn – montering av skylt inför hb-föreningens förestående invigning av den nyrestaureerade kvarnen.
- Halla Homevägen: Vägminne - röjning av vägminnet med flera intilliggande fornlämningar.
- Visby Galberget: Medeltida galge – röjning av galgen.

- Bäl – Othem: Vägminne -röjning och tillsyn av vägminnet över Hejnum hällar – Kallgateburg mot Klints i Othem
- Buttle Nygårds – Änge Vägminne - tillsyn och röjning av vägminnet med tillhörande lämningar.
- Kräklingbo Vägminne mellan Kräklings och Tings - röjning av vägminnet och fornlämningar i anslutning till det, bl a fornborgen vid Nygårds.
- Östergarn/Gammelgarn Linnés väg - Vägminne – tillsyn och röjning av vägminnet.
- Hablingbo Havor. Husgrund utanför betesområde – röjning av besöksplatsen.
- Ala Kastalen: Medeltida ruin vid bygdegården kallad Kastalen – röjning.
- Visby Solberga klosterområde: Medeltida ruiner – röjning av besöksplatsen.
- Gothem Majster rojr: Bronsåldersröse och gravfält - röjning av besöksplatsen
- Lärbro Barläst: Kalkugnar och hamnmiljö från kalkindustri - röjning och grästrimning av besöksplatsen.

Juni

- Slite slott: Grästrimning
- Buttle Nygårds: Vägminne – byte av stättor och skyltar längs vägminnet.
- Visby Ringmuren: Ringmursskyltningen - tvättning och utbyte av fula skyltar.
- Grötlingbo Angantyr rojr: Bronsåldersröse – röjning av fågatan in till röset.
- Lojsta Russparken Lojstahed s k Gaitkörku - röjning av husgrunden.
- Lummelunda Krusmyntagården – uppsättning av skylt inför marinarkeologiskt evenemang
- Linde den s k Hjul Korsgraven – röjning av graven, som ligger vid allmän väg.
- Tofta Gnisvärd: Skeppssättningar – röjning av besöksplatsen.
- Tingstäde Kastal: Medeltida husgrund intill kyrkan – röjning.
- Västergarn Kastalen, kyrkoruinen och Västergarnsvallen - röjning
- Sanda Korumpu fiskelägesmuseum – röjning. Besöksplats.
- Klinte Rannarve: Skeppssättningar och röse - röjning och grästrimning, gammal besöksplats i anslutning till Klintehamns samhälle.
- Sanda Djaurmännen gravfält vid allmän väg – röjning och grästrimning
- Fröjel Styrmansberget: Fornborg och besöksplats – röjning
- Fårö Gamlehamn – skyltning
- Vallstena bygdegård: Gravfält i anslutning till bygdegården utanför betat område – röjning.

Juli

- Skyttuppsättningar på södra Gotland

Augusti

- Tingstäde Fallet: Husgrundsområde – röjning av besöksplats och kulturstig.
- Tofta Gnisvärd: Skeppssättningsområde – röjning av besöksplats.
- Hablingbo Havor: Husgrund utanför betesområde – röjning av besöksplats.
- Gothem Gothemshammar: Fornborgsvall – röjning
- Visby Ringmur och ruiner: Skyltar - noggrann genomgång, justering, möjning och målning, byte av fula skyltar mm
- Lau kyrka: Sockenmagasinet – målning.
- Visby ruiner: Skyltar – målning
- Lärbro Barläst: Kalkugnsindustri och hamn - röjning/grästrimning
- Anga Trullhalsar: Gravfält – grästrimning

- Vallstena Grinds: Gravfält – röjning

September

- Vallstena Bygdegård: Gravfält med skeppsättningar mm – fortsatt röjning av område utanför betesområdet.
- Vallstena Branden: Gravfält med rösen mm – röjning av område som inte betas.

Det unika fornlämningsområdet på Branden i Vallstena med rösen och husgrundslänkande lämningar.

- Källunge Skällhorns: Gravfält som inte betas – röjning
- Lärbro Gisslause: Fornborg som inte betas – röjning.
- Klinte Klinteberget: Fornborg – röjning
- Lau kyrka: Sockenmagasinet – fortsatt målning

Oktober

- Sanda Högrör: Bronsåldersröse och gravfält – framröjning av tidigare ej röjt område på sockenbornas begäran. Området som ligger i skog tillhörande kyrkan, betas inte.
- Kräklingbo Kräklings: Fornborg vid Nygårdsmyr – röjning.
- Stenkumla Forse: Tät fornlämningsmiljö med gravfält, bildstenar, rösen, husgrunder mm. - framröjning

November och December

- Stenkumla Forse: Tät fornlämningsmiljö – se ovan. Fortsatt röjning.

Kostnaden för norra fornvårdslaget inklusive inköp av material uppgick till 190 271 kronor.

Södra fornvårdslaget:

Detta arbetslag arbetar inte enbart med fornlämningsområden, utan också med andra uppdrag. De objekt som vårdats under året är:

- Sanda: Framtagning av ett helt igenväxt gravfält mitt i Sanda samhälle intill bygdegården. Gravfältet ska efter trädborttagning och framröjning stängslas och därefter betas med lamm. Arbetet har bestått i trädfällning, röjning och bränning. Arbetet har skett tillsammans med det norra fornvårdslaget.
- Silte Kvarnåkershamn: Bronsåldersrösen och husgrunder i anslutning till sommarstugeområde – röjning och gallring av fornlämningsområde som inte betas. Framtagning och spångning av stig mot Brudkorset. Nytt område.
- Eksta Skansudd: 1700-talsskans i naturreservatet Ekstakusten – röjning och gallring. Nytt område.
- Garda Majbacken: Gravfält med bronsåldershöj – röjning längs väg för bättre insyn från vägen, *bilden nedan*.

- Fröjel Vallhagarleden: Kulturlid längs äldre vägsystem med början och slut i Vallhagar - röjning under hösten av dels leden dels de objekt som ligger intill den sammanlagt 4,5 km långa slingan. Vallhagarleden utgör från Vallhagar, som är en besöksplats.
- Fröjel Styrmansberget fornborg: Röjning och bränning på besöksplats.
- Burs Stavars: Stavars väg, fägatan in till Stavars husgrund, öns största husgrund - röjning och bränning. Tillhör besöksplats.
- Stånga Lojsta slott: Medeltida befästning - röjningar på fastlandssidan, ej borgkullen. Besöksplats.
- Alskog Visnar ängar: Fornlämningsområde med gravfält och husgrunder mm i anslutning till kulturstig - röjning och bränning. Besöksplats.

- Linde Lindeberget: Två fornborgar – underhållsröjningar, *bilden ovan visar östra fornborgen.*
- Sundre Juves: Fägata tillhörande Digrans – underhållsröjning.
- Fröjel Sälle: Gravfält - underhållsröjning.
- Rone Uggarde: Fägata ner till Uggarde rojr, besöksplats – underhållsröjning.
- Kräklingbo Kräklings lammbacke: Husgrundsområde med 1600-talsåkrar, fornborg mm. – röjning och rejäl gallring.

Det södra fornvårdslagets arbeten har bekostats av sociala myndigheter.

Vård av faciliteter på besöksplatserna

Besöksplatserna för kultur finns beskrivna i guideböckerna och är ca 100 stycken. Vissa platser är samtidigt besöksplatser för natur. Alla platser ses årligen över före turistsäsong. Arbetet, som utförs av ett kommunalt/socialt arbetslag under ledning av Sören Ahlström, är av praktisk art såsom underhåll och tillsyn av skyltställ, stättor, hänvisningsskyltar, bordbänkar, kulturstigar, utbyte av fula skyltar mm. Det sker efter ett för året framtagen arbetsplan, grundad på uppföljningar av tidigare års insatser, behov och iakttagelser. Resultaten kontrolleras genom årliga stickprov av länsstyrelsen.

Den sammanlagda kostnaden för årets arbeten på besöksplatserna inklusive materialinköp mm. blev 28 263 kr.

Fornvårdsavtal

För närvarande finns **27 fornlämningsområden som sköts via fornvårdsavtal**, varav 2 förnyades under året inför ny 5-årsperiod. Före utbetalningarna i november har alla besiktigats och kontakt har tagits med respektive brukare.

Den sammanlagda kostnaden för årets fornvårdsavtal blev 102 025 kronor

Skeppsättningarna vid Butrajns i Norrlanda sköts via förwärtsantal.

Vård av skyltar i Visby – runt ringmuren, vid ruiner och på hus

Ringmursskyltningen. Runt ringmuren finns 25 skyltar i aluminium på järnstolpar. Före sommarsäsongen tvättas skyltarna. Det årliga arbetet med möjning och målning av skyltstället och utbyte av fula skyltar sker efter medeltidsveckan när den värsta klotterperioden är över. Några skyltar har som vanligt fått bytas ut.

Ruinskyltningen. Av de 11 ruiner som finns i Visby, är 9 stycken skyltade med dubbla aluminiumskyltar (en bild- och en text-del på varje). Skyltarna sitter på svartlackerade plåtskyltställ på två ben. Arbetet med dessa skyltar innebär främst tvättning, i vissa fall målning. På dessa skyltar har inga större arbeten behövt göras.

Husskyltningen: Det finns inalles 26 aluminiumskyltar uppsatta på olika hus i innerstaden. De sitter på hus av historiskt och allmänt intresse. Skyltarnas status kontrolleras kontinuerligt och tvättning och ev. byte av skyltar sker när så behövs via länsstyrelsen.

Arbetet med Visbyskyltarna utförs av norra förwärtslaget.

Övrig vård eller bidrag till vård under året från 28:27-medel

- Russparkens skötsel med hästtillsyn mm. *Bidrag 205 000 kr.*
- Russparken Vinterhagen. Nytt elstängsel med fördyring p g a ändrade omständigheter. *Kostnad: 170 000 kr*
- Årlig skötsel 2 ggr/år av kulturvägen Grötlingbo ringväg. *Kostnad 30 000 kr*
- Årlig skötsel 2 ggr/år av kulturvägen i Sundre. *Kostnad 40 000 kr*

- Årlig skötsel 2 ggr/år av kulturvägen Fide – Hamra. *Kostnad 90 000 kr*
- Stängsling med fårstängsel av nyrojt gravfält vid Sanda bygdegård. *Kostnad 47 000 kr*
- Kulturreseptatet Norrbys i Väte. Bidrag för underhåll och pedagogiska insatser *Kostnad 350 000 kr*
- Fiskerännorna i Västergarn. Bidrag till rensning av rännorna *Kostnad. 110 000 kr*
- Burs Tomtbod. Bidrag till rensning av fiskerännorna *Kostnad 5 000 kr.*
- Kulturvägen Fide – Hamre som restaurerades 2007: Renovering av 800 m vast invid äldre vägslinga. *Kostnad 300 000 kr*
- Nya tak på de rekonstruerade byggnaderna i Fjäle i Ala. Under 2007 avsattes 100 000 kr, men detta räckte inte och ytterligare medel fick tillföras. *Kostnad 40 000 kr*
- Följande insatser är beslutade och betalade 2008 och ska utföras under 2009:
 Bro fornborg, stängsling. *Kostnad 38 160 kr*
 Baraberget, stängsling. *Kostnad 74 500 kr*
 Bäl Aränget, rivning av spång, handikappanpassning mm. *Kostnad 59 000 kr*

Vård via Landsbygdsprogrammet Utvald miljö

Bandtunar och stentunar/vastar är typiska för Gotland. De är därför viktiga att bevara och restaurera. För att främja natur- och kulturvärden i odlingslandskapet finns inom s k Utvald miljö i landsbygdsprogrammet numera möjligheter att söka bidrag. Bidragets storlek är 320 kr/m för stentunar/vastar och 270 kr/m för bandtunar.

Bandtunen eller stentunen ska ligga i odlingsmark och det ska finnas eller ha funnits en tun där tidigare, vilket ska kunna dokumenteras. Initiativet till restaurering ska komma från markägaren/markförvaltaren och ansökningstiden är hela året. Man kan välja att göra arbetet själv eller få hjälp av t ex arbetslag via länsstyrelsen.

Igenväxt dåligt stentun nära Natura 2000-område vid stranden nedanför Gannarve i Fröjel.

Samma stentun som ovan efter röjning och restaurering genom bidrag ur Utvald miljö.

Under året har 2203 m stentunar och 3320 m bandtunar restaurerats.
Sammanlagd kostnad: 1 601 360 kronor.

Information

Till information räknas skyltar på plats, kulturstiggar eller längre kulturleder, tryckta vägledningar till dessa, guideböcker, länsstyrelsens hemsida och Gotlands museums webbsida *Historiska spår!*? som också kan hämtas på länsstyrelsens hemsida. Under de tre senaste åren har insatserna i fråga om information främst gällt att tillgängliggöra sådan via nätet. På länsstyrelsens hemsida återfinns t ex de flesta av de 26 befintliga kulturstigarnas skyltar och texter: *Kulturmiljövård/Vandringstips*.

- **Nya översättningsskyltar till besöksplatserna.** Under 2008 har nya fräscha översättningsskyltar på engelska tagits fram för 54 besöksplatser som ersättning för de idag av väder och vind förstörda. De nya översättningarna, som endast är på engelska, sätts på plats under försommaren 2009. Dessa nya skyltar beräknas hålla i 10 år och extra finns i reserv.
Kostnad 67 320 kr
- **Nya infoskyltar i A3-format** har tagits fram och placerats ut för:
Lybska flottan – placering vid Krysmyntagården
Ahlby kvarn i Rute – placering vid kvarnen i samband med utförd restaurering.
- **Nya infoskyltar om restaureringen av vägminnet Fide – Hamra.**
Kostnad 8 000 kr, betalat av Vägverket

Utbildning

Såsom utbildning räknas sockenträffar, fadderträffar, fadderblad, kulturvandringar i t ex STF-s regi samt museets webbsida *Historiska spår!?* med lättläst och intresseväckande information om öns vanligaste fornlämningar och med exempel på spännande platser att besöka.

Med kunskapsspridning och byggande på lokalt engagemang och regelbunden kontakt med faddrar bör kulturarvet ha goda chanser till ett bra framtida skydd.

Sockenträffar

Sockenträffar sker på socknens egen begäran och görs för att ge sockenborna större kunskap om den egna socknens historia men också hur man själv kan forska fram den. Utbildningen syftar till att göra sockenborna medvetna om värdet av sitt kulturarv och få dem att mer aktivt värna det. Särskilt intresserade tillfrågas därför om de vill bli fornlämningsfaddrar. Eftersom länsstyrelsen numera saknar resurser, har förfrågan gått till länsmuseet att ta hand om sockenträffarna med början 2009, om medel till detta beviljas av RAÄ..

- Under året har en kvällsvandring genomförts i *Tofta socken den 8/5* efter önskemål från socknen och i samarbete med fornlämningsfaddrarna där.

Fadderträffar

För närvarande finns 157 registrerade faddrar, representerande 54 socknar. Tillsammans har faddrarna tillsyn över mer än 400 fornlämningsobjekt. Detta alltså utöver de objekt som vårdas genom länsstyrelsens försorg. Fadderträffar hålls numera endast en gång per år – en lördag i april.

- Fadder träffen den 12 april 2008 ägnades åt bronsålderslämningar med studier av det välbevarade och ålderdomliga landskapet i Rone. Där studerades trakterna kring Änggårde, Uggårde rojr-området och fornåkersystemet vid Smissarve. Med på vandringen var också Arne Pettersson, som informerade om de naturvärden som finns inom dessa områden. Träffen samlade 38 faddrar.

Fadderblad

Inför fadderträffen producerades och skickades *fadderblad nr 16* ut till alla faddrar.

Kulturvandringar med STF (Svenska turistföreningen) - *Gotlandskretsen*:

- *Söndagen den 20 april: Vallbagarleden och Vallbagarområdet* – ett 40-tal personer deltog.

Övrigt

- Deltagit i en veckas *studieresa i Estland* i september, där det historiska landskapet studerades.
- Deltagit i *Kulturresevatsträff i juni Virserumstrakten* Småland under RAÄ:s ledning. Tema äldre trädgårdar, trädgårdsarkeologi.
- Varit länsstyrelsens representant i *styrgruppen för Kulturresevatet Norrbys i Väte*.
- Deltagit som representant för kulturteamet i *Vindkraftsgruppen* på länsstyrelsen.
- Anvarig inom kulturteamet för miljömålsarbete med:
 - *Levande sjöar och vattendrag*. Under hösten har en kartinventering av kulturobjekt i anslutning till de på Gotland 30 viktigaste vattendragen för fisk gjorts av praktikant Erik Larsson. I arbetet har ingått studier av kartor från 1700-talet och framåt samt viss fältinventering. Resultatet presenteras både i rapport och som Gisskikt.
 - *Myllrande våtmarker*. Under året har inga särskilda insatser gjorts förutom svar på remisser.
 - *Husdjur och växter i Odlingslandskapet*

Louise Berry 2009-02-06